УДК 82-6:930.25]:316.775:001.102:167
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.48

Тімофєєва Катерина Олександрівна,
доктор філософії зі спеціальності 029 – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
Київського національного університету культури і мистецтв
orcid.org/0000-0002-6996-0566
voix@ukr.net

ПИСЬМЕННИЦЬКИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В ГУМАНІТАРИСТИЦІ

Стаття присвячена висвітленню значення епістолярного доробку письменників у світлі сучасної гуманітаристики. Насамперед варто наголосити на винятковому значенні епістолярного масиву документів для вивчення життєпису і творчості непересічних особистостей, якими є художники слова. Лист повністю вивільняється від риторичних умовностей, орієнтує автора на вільне самовираження, відображаючи особливості його світогляду. Це дає змогу по-новому, з урахуванням психологічних і соціологічних аспектів розкрити духовний світ митця.

У статті проаналізовано низку авторитетних джерел, що окреслюють актуальність зазначеної проблематики і розглядають письменницьку епістолу з позиції жанрового феномену.

Оскільки головна роль листа полягає у передачі інформації, яка спрямована від адресанта до адресата. То головна увага прикута саме до учасників комунікаційного процесу, а саме: адресанта – автора листа, учасника акту комунікації, який відправляє чи скеровує кореспонденцію (інформацію) і адресата – отримувача кореспонденції, учасник акту комунікації, до якого спрямована кореспонденція (інформація).

У підсумку констатовано, що епістолі притаманна поліфонічність і лист є не лише історичним, архівним джерелом, а й цінним унікальним надбанням культурної спадщини, особливо, коли це стосується саме письменницької кореспонденції. Вивчення письменницького епістолярію базується на фактографічному аспекті, оскільки сучасні дослідники використовують листи здебільшого як додатковий біографічний матеріал на рівні з документами, статтями, щоденниками, спогадами, що висвітлюють певний культурно-історичний пласт.

Ключові слова: лист, епістола, адресант, адресат, комунікаційний процес, епістолярний жанр, письменницький епістолярій, гуманітаристика, епістолярна спадщина, інформаційний ресурс.

Timofieieva Kateryna,
Doctor of Philosophy in Specialty 029 – "Information, Library and Archives"
Kyiv National University of Culture and Arts
orcid.org/0000-0002-6996-0566
voix@ukr.net

WRITERS' EPISTOLARY AS AN OBJECT OF RESEARCH IN THE HUMANITIES

The article is devoted to highlighting the significance of the epistolary works of writers in the light of modern humanities. First of all, it is worth emphasizing the exceptional significance of the epistolary mass of documents for studying the biographies and works of extraordinary personalities, such as artists of the word. The letter is completely freed from rhetorical conventions, orienting the author towards free self-expression, reflecting the peculiarities of his worldview. This allows us to reveal the spiritual world of the artist in a new way, taking into account psychological and sociological aspects.

The article analyzes a number of authoritative sources that outline the relevance of the mentioned issues and consider the writer's epistle from the perspective of a genre phenomenon.

Since the main role of a letter is to transmit information that is sent from the addressee to the addressee, the main attention is focused on the participants in the communication process, namely: the addressee - the author of the letter, a participant in the act of communication who sends or directs correspondence (information),

and the addressee – the recipient of correspondence, a participant in the act of communication to whom the correspondence (information) is sent.

As a result, it was stated that the epistle is inherently polyphonic and the letter is not only a historical, archival source, but also a valuable unique asset of cultural heritage, especially when it concerns writer's correspondence.

The study of a writer's epistolary work is based on the factual aspect, since modern researchers use letters mostly as additional biographical material on a par with documents, articles, diaries, and memoirs that illuminate a certain cultural and historical layer.

Key words: letter, epistola, addressee, addressee, communication process, epistolary genre, writer's epistolary, humanities, epistolary heritage, information resource.

Вступ. Лист насправді є своєрідним діалогом, із якого проглядаються людські взаємини. Ще античні автори та епістолографи Середньовіччя усвідомлювали зв'язок між кореспондентськими парами, як бесіду, діалог і взаємоузгодженість послань. Епістолярій залишається формою спілкування і до сьогодні. При цьому ускладнюється його структура, дещо змінюється характер діалогізму. У наш час маємо електронну пошту, смс-повідомлення тощо. Варто зауважити, що здавна люди звернули увагу на листи як засіб спілкування й навіть виробили відповідно до кожного історичного періоду, країни, національних традицій чітко відпрацьовані формули, прийнятні для зрозумілого висловлювання думок, передачі вражень.

З глибини віків дійшла концепція епістолярного стилю філософської школи Арістотеля. Просторова відчуженість кореспондентів не заважала спілкуванню єгиптян, грецьких цивілізацій та й узагалі людям у всіх країнах на всіх континентах.

Попри певні позитивні зрушення в галузі епістолографії, мусимо визнати, що протягом останніх десятиріч наукові концепції стосовно вивчення епістолярію лишились незмінними. Переважна більшість дослідників у цій галузі, серед них В. Дудко, В. Кузьменко, Г. Мазоха, В. Пустовіт, відзначають, що лист поліфункціональний. І незважаючи на те, що останнім часом в українській гуманітаристиці значно посилилась увага до письменницького листування (передусім, це праці Ю. Шереха, В. Святовця, Ж. Ляхової, М. Назарука, Л. Вашків, М. Коцюбинської), залишається гостра необхідність уведення епістолярних діалогів українських митців у науковий обіг для ґрунтовного прочитання та коментування в соціокультурному просторі суспільства.

Виклад основного матеріалу. Головна роль листа полягає у передачі інформації, яка спрямована від адресанта до адресата. А основне призначення листа – проінформувати про якусь певну подію, або висловити свої почуття адресату, або поєднати те й інше. Коло питань, подій, про які йдеться в кореспонденції, може бути широким і вузьким, дуже важливим і менш значним. Усе це залежить від багатьох факторів: літературного таланту адресанта, його суспільного становища, а також від адресата (Мазоха, 2006, с. 90).

Вивчення епістолярного жанру розпочинається майже водночас із його зародженням. Перші спогади про листи зустрічаються в епосі («Іліада») та в істориків (Геродота). За цей тривалий період з'являються дослідження, в яких аналізується епістолярій античної епохи, стародавніх єгиптян, римлян. Предмет зацікавлення – комерційні кореспонденції, фіктивні епістоли, публіцистичні листи. Науковому аналізу піддаються кореспонденції Середньовіччя та епохи Відродження, в центрі уваги дослідників – листування романтиків, зокрема їхнє ставлення до традиційної епістолярної культури.

Українська епістолярна традиція формувалася не без впливу кращих надбань європейського листування. У Київській Русі, зокрема, на означення листа вживався термін «грамота». Першими пам'ятками листування в Україні вважають берестяні грамоти, які було знайдено наприкінці XX ст. на Львівщині, а їх авторами були представники різних соціальних груп. Хронологічно українські берестяні грамоти належать до XIV–XV ст., хоча, на превеликий жаль, їх збереглося дуже мало. А таке явище як відкритий лист сягає своїм корінням у сиву давнину – до «Повчання Володимира Мономаха» та «Слова до князів» невідомого автора. Зразки приватного спілкування українців «на відстані», що збереглися до нашого часу, датуються XVIII ст., зокрема, маємо листи Мазепи до Мотрі Кочубей, хоча, зрозуміло, що цей вид спілкування виник значно раніше.

Лист, з одного боку, є явищем життя, спонтанним виявом думки, людських почуттів і реакцій, звернений до конкретного адресата. З другого боку, з плином часу лист набуває іншого звучання, багатозначності, чинник суб'єктивності відходить на другий план, і лист починає самостійне життя, виступаючи свідком минулих подій, даючи можливість читачеві доторкнутися до історичної реальності, глибше усвідомити її, відчути себе ніби співучасником тих подій. Поза часом, поза певним суспільством неможливо зрозуміти і осмислити лист (Мазоха, 2006, с. 92). Для того, щоб з'ясувати характер епістоли, її структуру, необхідно знати передовсім ті вимоги, які висуваються перед нею в той чи інший суспільний період.

Епістолярні джерела часто інформують про враження, яке справили на автора події, передані в його інтерпретації, про вплив на авторів та адресатів літературних творів (оцінка їх), матеріалів публіцистики, філософії, наукових відкриттів, виставок живопису тощо. Тож фактичні матеріали з листів дають змогу зробити висновки про інтереси суспільних груп, різних верств населення, окремих видатних осіб.

Сьогодні найбільшої ваги набуває просографічна інформація (дані про світогляд, характер, душевний та фізичний стан у певні часові проміжки, біографічні дані, творчі плани та їх реалізація і таке інше), якої в такому обсязі не містять інші види джерел, окрім епістол. Просопографія розширює, поглиблює біографічний матеріал шляхом урахування людського й особистого в історії. Нова наука додала колективним біографічним дослідженням груп осіб, об'єднаних за певною ознакою – родинною, професійною, соціальною, політичною, етнічною, так би мовити, людяності, показала їх живими образами історії. Листи у цьому випадку виконують важливу місію, бо дають феноменальну інформацію: особа розкриває своє «я» так багатогранно, як цього не зробить інше джерело.

Потребує роз'яснення термін епістолографія. Епістолографія (епістологія) як наука перебуває на стадії наукового визначення своїх функцій, типів та видів листів. І. Войцехівська та В. Ляхоцький розмежовують ці терміни таким чином: «епістолографію» доцільно використовувати «для визначення листування, епістолярної спадщини, епістолярної літератури, листів, послань тощо, «епістологію» – «для визначення дисциплін, що вивчає окремий вид джерела – листи, відповідає дефініціям інших спеціальних дисциплін – вексилологія, філігранологія, берестологія, геортологія тощо (Войцехівська & Ляхоцький, 1998). Проте І. Забіяка (2002) зауважує, що з цих міркувань важко зрозуміти значення термінів таких спеціальних історичних дисциплін, як археографія, історіографія. Тому дослідник надає однакового значення цим обом термінам. В. Кузьменко розглядає епістолографію як «галузь сучасного літературознавства та історіографії, яка вивчає найважливіші особливості змісту і форми кореспонденцій письменників, історичних осіб, видатних діячів різних епох, специфіку листування приватного характеру, що в кращих своїх зразках має історико-культурне значення» (Кузьменко, 2009).

В одних випадках листування зараховують до «типу джерел особистого походження», а службове, дипломатичне, комерційне – до діловодства (Балабушевич & Березовский, Боряк, 1992, с. 30), в інших – як джерело для створення наукової біографії особи, де листам відводиться роль документа історичного, біографічного і творчого характеру, цим самим ставлячи їх в один ряд із документами, щоденниками, спогадами, не беручи до уваги їхньої специфічності (Шерех, 1993), яка полягає в тому, що певній категорії листів властива поетика (діалогічність, поліфонізм, композиційна розкутість, стильові особливості тощо).

Стислу і влучну оцінку епістолярію дав П. Попов: «Листи – частина життя людини, а листи, писані в літературних, мистецьких, наукових справах, це – частина літератури, мистецтва, науки. За своїм джерельно-документальним значенням листи близькі до мемуарів, записок, але цінніші за них, бо хоча писані часто похапцем, та завжди в найтіснішому зв'язку з своїм часом, з живою дійсністю. Листи по суті – це саме життя, схоплене в момент його творення або по його гарячих слідах» (Попов, 1960, с. 5).

Оскільки лист письменника в переважній більшості є унікальним, неповторним документом, у якому спонтанно й невимушено зафіксовано риси характеристики людини і митця, відтак він має неперехідну суспільну й художню вартість. Такий пріоритетний підхід до листа письменника вперше в едиційній практиці

України і Росії реалізував видатний український письменник і культуролог, архівознавець П. Куліш, досліджуючи і публікуючи епістолярій М. Гоголя (Ляхова, 2008, с. 35).

Непересічне місце в історії української епістолографії належить І. Франкові. Як слушно зауважила А. Ільків, «вчений надавав письменницькій кореспонденції пріоритетного значення» (Ільків, 2016, с. 20). Саме тому письменник і вчений прагнув відшукати й опублікувати на шпальтах тогочасної галицької періодики максимально можливу кількість приватних листів українських митців і коментарів до них. І. Франко своїми науковими розробками по суті окреслив той напрямок, яким рухалась українська епістолографія у наступну добу. Йдеться, зокрема, про вивчення письменницького епістолярію у безпосередніх паралелях з художньою творчістю митців, про прагнення осмислити епістолярний образ адресанта, а надто про прискіпливу увагу до приватних кореспонденцій літераторів.

Епістолярій письменників і творчих особистостей як унікальне, цінне інформаційне джерело можна розглядати у фокусі літературознавства, лінгвістики, історії, психології, етики й естетики, які взаємопов'язані між собою і мають міждисциплінарні зв'язки. Зазвичай, у науковій літературі виділяють п'ять функцій епістолярного тексту : комунікативну, інформативну, прагматичну, експресивну, фатичну. Листи письменників є прикладом реалізації одночасно кількох функцій. Переважно письменницька кореспонденція розпорошена по різних архівних установах чи зосереджена в приватних колекціях і тому це дуже перешкоджає науковій роботі з епістолярними джерелами, потребує систематизації, узагальнення та класифікації архівних рукописних матеріалів.

Окрему сторінку в історії української епістолографії дослідники пов'язують із ім'ям Ю. Шереха. Його передмова «Кулішеві листи і Куліш у листах» до «Вибраних листів Пантелеймона Куліша, українською мовою писаних» (Нью-Йорк-Торонто, 1984) досі не втратила своєї актуальності. У студії розлого осмислена тематична палітра епістолярію П. Куліша, визначена провідна проблематика. Науковець обґрунтовує той погляд на лист, який панує в сучасній науці про художнє письменство. На думку Ю. Шереха, лист – це літературний жанр, особливо коли йдеться про лист письменника, з тією лишень відмінністю, що адресований він до конкретної і знаної особи, образ якої «маляр-адресант» завжди портретує у своїй кореспонденції (Шерех, 1984, с. 63).

Значним здобутком у вивченні приватних письменницьких кореспонденцій стала наукова праця В. Кузьменка, в якій уперше концептуально здійснено цілісний історико-літературний аналіз приватного листування українського письменства 20–50-х рр. ХХ ст. як специфічного явища. Започаткувавши новий підхід до розуміння жанрової концепції епістоли, автор монографії «Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст.» розглядає епістолу як поліфонічне жанрове утворення, в якому поєднані ознаки історіографічного й літературного твору одночасно. Дослідником також розкрита роль листування в умовах політичної цензури, що негативно вплинуло на повноцінний розвиток української літературної критики та публіцистики. Серед жанрових різновидів листа автор монографії вирізняє епістолярні статті, епістолярні памфлети, відкриті листи. Науковець вважає, що відкритий лист належить до жанру публіцистики, «в якому, через звернення однієї людини до іншої порушуються у гострій, відверто-особистій високоемоційній формі важливі соціальні проблеми, що мають широке суспільне значення» (Кузьменко, 2016, с. 12).

Цікаву жанрову типологію епістолярію запропонувала Л. Курило : дружній лист, інтимний, офіційний, діловий, побутовий, відкритий лист, лист-заява, лист-звернення, лист-привітання (Курило, 2006).

Дослідниця Ю. Бондар звернула увагу на колосальне тематичне багатство Кулішевих епістол та жанрову модифікацію його листів (листи-спогади, листи-інструкції, листи-звіти, листи-списки, листи-прохання, листи-протекції, листи-розрахунки).

Автор монографії «Епістолярна спадщина Василя Горленка» І. Забіяка зауважив, що листи значною мірою наближаються до щоденникових записів, вони дуже близькі до мемуарів, але є й відмінність між ними : мемуари пишуться поступово, з часом можуть змінюватися й зазвичай призначаються нащадкам. Листи ж мають сучасний інтерес і тому пишуться під хвилинним враженням (Забіяка, 2002).

Український літературознавець О. Галич вважає, що «найпростішою жанровою формою сучасної мемуаристики є лист» і разом з дослідниками-однодумцями В. Назарцем та Є. Васильєвим зараховує лист до проміжних родожанрових утворень (Галич & Назарець, Васильєв, 2001).

Сучасна науковиця В. Пустовіт наголошує, що лист – дуже цікавий жанр, який «репрезентує сторінки життя як адресата, так і андресанта», «дає змогу краще пізнати епоху, умови життя людини, є важливим культурологічним документом нації» (Пустовіт, 2019, с. 89). Отже, лист, на думку дослідниці, не можна розглядати окремо від творчості письменника, бо він є водночас і літературою, і творчістю. Лист письменника – це документ часу і ключ до простеження становлення його творчої концепції.

У поєднанні з літературознавчим, лист розглядають також із лінгвістичного аспекту М. Чемерисов, С. Антоненко, С. Ганжа, В. Ткачівський.

У низці наукових студій висвітлюється мовна специфіка епістолярію. Насамперед варто відзначити праці С. Богдан «Лист як особливий вид комунікативної діяльності» (1977, с. 39), Л. Лушпинської «Проблеми нормалізації української літературної мови в епістолярії другої половини XIX ст. – початку XX ст.» (2000), О. Пазинич «Функціонально-струтурні особливості текстів дипломатичного листування» (2001), О. Вєтрова «Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українськиї письменнків XX ст.» (2004), Н. Павлин «Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні» (2005), Л. Поповича «Епістолярний дискурс української та сербської мови» (2000) тощо.

Індивідуальний стиль епістолярної спадщини письменників досліджував М. Чемерисов (1960), порівнюючи лексику листів Т. Шевченка з лексикою його художніх творів.

Здійснивши стилістичний аналіз німецькомовних епістолярних текстів І. Франка, В. Ткачівський прийшов до висновку, що поет бездоганно володів німецькою мовою (1993).

Уперше в українській гуманітаристиці С. Ганжою було досліджено фразеологізми мови письменницької кореспонденції – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та ін. (2017).

Естетично-психологічний аспект у вивченні епістолярного масиву творчих особистостей застосовується на рівні з іншими попередніми науковими методами. На особливу увагу заслуговує твердження М. Коцюбинської про лист як автопортрет, оскільки саме епістоли «виявляють у чистому вигляді справжню суть людини, зокрема людини творчої – письменника, митця. Виявляють його уподобання, його святощі, не приховуючи відтінків, внутрішніх суперечностей, набагато повніше й автентичніше, ніж інші вияви літературно-публіцистичного висловлювання» (2001).

Психо-філософський аспект розгляду листа полягає в тому, що створюється ілюзія безпосереднього спілкування, доторку до живої людини, участі в реальних подіях (документальність, автентичність). Лист повністю вивільняється від риторичних умовностей, орієнтує автора на вільне самовираження, відображаючи особливості його світогляду.

Листування письменника становить науковий інтерес не лише як матеріал для вивчення біографії, а й як оригінальний чинник, у якому відображена вся багатогранність духовного життя письменника, індивідуальні особливості його мислення, стиль творчої особистості, ті чи інші художні, культурні та суспільні тенденції, до яких митець причетний. Листи майже усіх українських письменників XIX ст. містять відгомін усього, що хвилювало майстрів української писемності у їх творчому, приватному та громадському житті (Кузьменко, 2016, с. 109–110).

У науковій літературі існують два протилежні кути зору на потрактування листа: М. Назарук основною ознакою листа вважає наявність у ньому передовсім почуття. «Коли воно в епістолі присутнє, тоді бачимо добре (свідомо чи несвідомо) скомпоновану художню річ, що збуджує у читача естетичну насолоду. У таких листах підкоряє теплість та щирість стосунків між кореспондентами» (1994, с. 5). Науковець розглядає лист не просто як вияв культури в широкому розумінні, а як предмет, що вимагає відповідного філологічного обрамлення, яке має естетичну цінність і виступає жанром літератури.

Для того, щоб дослідити характер і структуру листа, необхідно мати уявлення про ті вимоги, які висувала до листів теорія епістолярного стилю того чи іншого часу.

Свою пропозицію розглядати письменницьке листування не лише за змістом, тобто як інформаційний ресурс, а й систематизувати та класифікувати кореспонденцію вносять І. Войцехівська та В. Ляхоцький (1998). На думку дослідників, основою для класифікації може бути : а) соціальна приналежність автора і адресата (листи суспільної еліти, козацької старшини, дворянства, буржуазії, військових, інтелігенції, видатних осіб епохи – письменників, поетів, учених та ін.); б) взаємостосунки автора і адресата (листи колег, компаньйонів, родичів, знайомих, духовно близьких осіб); функціональна приналежність (ділові, традиційно-протокольні, співчутливі, вітальні, інтелектуально-емоційні); г) ступінь прив'язки листа до епістолярного етикету даної епохи або існуючого суспільного (державного ладу) (1998, с. 21). Однак наведена класифікація не вичерпує всього розмаїття типу листів.

Відомий текстолог В. Дудко започаткував новий підхід у вивченні письменницького епістолярію. Науковець розглядав лист не як творчу лабораторію письменника, а передусім як джерело історико-літературної інформації. Приватна кореспонденція, на думку вченого, не завжди має художній потенціал, у багатьох адресантів-письменників його заступає інформативна складова (1989).

Як стверджує Ж. Ляхова, публікацію епістолярної спадщини вважають сьогодні загальновизнаним правилом, видання епістолярних текстів – настійною потребою науки. Лист в історії світової культури має своє незамінне і специфічне місце. Пояснити це можна передусім процесами формування національних культур, зокрема національних мов та культур. У пізніші часи лист набуває значення соціокультурологічного феномена, що в його відсвіті проступає проблема індивідуальності в історії культури. Отже, лист можна вважати водночас і своєрідним чинником еволюції національної свідомості (2006, с. 70).

Тривалий час епістолярні джерела вважалися лише допоміжними до основних (художніх текстів, біографічних відомостей, відгуків сучасників тощо). Проте за останні два десятиліття науковці дійшли висновку, що письменницький епістолярій може виступати як повновартісне мистецьке явище і самостійне джерело інформації, причому інформації унікальної та неповторної.

Епістолярний масив документів як вагомий носій інформаційних ресурсів, що перебуває в архівосховищах, бібліотеках, музеях, приватних колекціях, потребує комплексного розгляду проблеми збирання, зберігання, наукової обробки, публікації та створення баз даних. Ті архівні джерела, що були заборонені через ідеологічні обставини та життєві лихоліття (війни, революції), сьогодні в переважній більшості стали доступними для широкого кола користувачів. І нині, за умов переходу до інформаційного суспільства, створюється нове розуміння архіву як суб'єкта інформаційних процесів. Основне завдання діяльності архівів таким чином полягає не лише в обліку та зберіганні архівних документів, але й в розповсюдженні ретроспективної, поточної інформації в просторі й часі. Архіви, постійно здійснюючи інформаційну діяльність з метою забезпечення суспільства ретроспективною інформацією, створюють і забезпечують умови для всебічного використання відомостей, що містяться в документах Національного архівного фонду (Боряк, 2013). Головною функцією архівної справи «як складової документно-інформаційної сфери життя суспільства є посередництво між утворювачами і споживачами ретроспективної документної інформації» (Боряк, 2002). А відтак, – основними процесами в архівній справі є фізичне збереження архівних документів, облік та забезпечення доступу (безпосереднього та інтелектуального) до них.

Приватна епістолярна спадщина українських письменників є духовним здобутком української культури та історії і належить до національної рукописної спадщини України. Перед архівною галуззю України постає питання належного збереження й реконструкції архівних і рукописних документів та її інформаційного представлення. Введення ретроспективних документів до соціального обігу є важливою проблемою, її вирішення залежить від багатьох чинників, а саме: створення уніфікованих класифікаційних систем документальної інформації, єдиних стандартів опису складу та змісту архівних і рукописних документів. Важливим чинником у дослідженні епістолярних надбань є джерелознавчий аспект, основа якого ґрунтується на створенні каталогів, картотек,

описів, реєстрів, списків, фондових, міжфондових, міжархівних та інших покажчиків. Як зауважує Г. Боряк, немає жодного сумніву в тому, що інформаційна ємність документа історично необмежена, і кожний дослідник, виходячи зі своєї мети, буде вивчати джерела знову й знову. Але процес пошуку необхідних джерел можна суттєво прискорити, якщо спрямувати зусилля на пріоритетний розвиток науково-інформаційної галузі національних документальних ресурсів, на створення сучасних довідково-інформаційних систем, що відображали б документальний фонд України (Боряк, 1995). І таким чином це полегшило б пошук рукописних матеріалів у різних архівних фондах та сприяло б створенню загальної класифікації при опрацюванні епістолярних джерел видатних особистостей.

Основне завдання, що стоїть перед дослідниками епістолярних джерел, – це виявлення рівня інформаційного потенціалу та оцінка закладеної в ньому інформації. Тільки проведення комплексного конкретно-джерелознавчого аналізу, з урахуванням об'єктивнуої еволюціюї та суб'єктивніої основи створення епістолярних текстів, можуть наблизити дослідника до наукового розуміння та оцінки потенціалу можливостей джерела.

Висновки. Отже, не можна однозначно стверджувати, що лист є лише історичним, архівним джерелом, лист – це ще й результат інтелектуальної та творчої праці адресанта, який живе і творить за законами краси, і за певних історичних умов. Письменницька епістола увібрала в себе всі складові стосовно визначення самого поняття «лист» (це стосується літературознавчого, лінгвістичного, історичного, культурологічного, естетико-психологічного, соціокомунікативного аспектів розгляду листа). Вивчення письменницького епістолярію базується на фактографічному аспекті (сучасні дослідники використовують листи здебільшого як додатковий біографічний матеріал на рівні з документами, статтями, щоденниками, спогадами, що висвітлюють певний культурно-історичний пласт). Це стосується й психологічних та естетичних особливостей, які притаманні епістолі, головне призначення якої полягає в інформаційно-комунікативному забезпеченні реципієнта. Залучаючи листи до наукового обігу, дослідники збагачують джерельну основу для вивчення біографії письменників та культурно-історичного проміжку часу і простору. Епістолярна спадщина українських митців – це неповторна й своєрідна інформація, яку неможливо отримати з інших архівних джерел.

Список використаних джерел:

Антоненко, С. (2000). Структура писем А. С. Пушкина (лингвостилистика текста). Київ: Знання України. 154 с.

Балабушевич, Т. & Березовский, И. Боряк, Е. (1992). Специальные исторические дисциплины: научное пособие. Киев. 324 с.

Богдан, С. (1977). Лист як особливий вид комунікативної діяльності. *Проблемні питання синтаксису*. Чернівці: ЧДУ. С. 157–163.

Бондар, Ю. (2014). Листування Пантелеймона Куліша: тематичні аспекти та жанрово-стильові особливості. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.* No IV. С. 258–272.

Боряк, Г. (2013). До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук. *Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірка наукових праць.* No 21. С. 9–25.

Боряк, Г. (2002). Електронні архівні публікації в Інтернеті : проблеми репрезентації інформаційних ресурсів. *Архіви України*. No 4–6. С. 141–169.

Боряк, Г. (1995). Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археоргафічна україніка». Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. Київ. 347 с.

Вашків, Л. (1998). Епістолярна літературна критика: становлення, функції, в літературному процесі. Тернопіль: Поліграфіст. 135 с.

Вєтров, О. (2004). Семантика і її функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників XIX ст. (Дис. канд. філол. наук). Донецький національний університет. Донецьк. 176 с.

Войцехівська, І. & Ляхоцький, В. (1998). Короткий історичний нарис. Київ. 54 с.

Галич, О. & Назарець, В. Васильєв, Є. (2001). Теорія літератури: підручник. Київ: Либідь, 488 с.

Ганжа, С. (2017). Функційно-стилістичне спрямування у вивченні фразеологізмів сучасної української мови. *Український смисл.* No 2017. С. 190–199.

Ільків, А. (2016). Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX ст. Дис. ... на здобуття наук. ступеня д. філол. наук: 10.01.01. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 410 с.

Дудко, В. (2009). Куліш і Тургенєв. *Пантелеймон Куліш: Письменник, філософ, громадянин. Хроніка-2000.* No 78. С. 431–458.

Дудко, В. (1997). Стаття Пантелеймона Купіша «Полякам об украинцах» у контексті полемік «Основи» з національної проблематики. *Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально-Східної Європи:* (Матеріали «круглого столу». Київ, 20–22 грудня 1996 р.). Київ: Дослідницький цент історії української преси, Фонд «Відродження». С. 64–68.

Дудко, В. (1989). Эпистолярное наследие украинских писателей-реалистов конца XIX – начала XX века в контексте украинско-русских взаимосвязей: автореф. дисс. на соискание науч. степ. канд. филол. наук: 10.01.01. Институт зарубежной литературы им. А. М. Горького, Москва, 18 с.

Забіяка, І. (2002). Епістолярна спадщина Василя Горленка. Київ: ВПЦ «Київський університет». 247 с.

Коцюбинська, М. (2001). Зафіксоване і нетлінне: Роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і Літера; Харків, 293 с.

Коцюбинська, М. (2009). Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і література, 582 с.

Кузьменко, В. (2009). Епістолярна література, Епістолярій. *Енциклопедія Сучасної України*. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://esu.com.ua/article-17943 (дата звернення: 15.12. 2024).

Кузьменко, В. (1999). Захист перед захистом. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. XX ст. *Слово і час*. No 2. С. 57–59.

Кузьменко, В. (2016). Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х рр. XX ст. Київ: Альфа-М, 352 с.

Кузьменко, В. (2018). У всесвіті слова: літературно-критичні студії. Київ: Друге дихання. 684 с.

Курило, Л. (2006). Епістолярій Олеся Гончарука і творча індивідуальність письменника: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ. 20 с.

Лушпинська, Л. (2000). Проблеми нормалізації української літературної мови в епістолярії другої половини XIX – початку XX століття: Дис.. канд. філол. наук: 10.02.01. Тернопільський педагогічний інститут. Тернопіль, 180 с.

Ляхова, Ж. (2008). Епістолярій Миколи Гоголя як художнє саморозкриття особистості в дослідженнях П. Куліша. *Література та культура Полісся*. No 35. С. 35–64.

479. Ляхова, Ж. (1984). За рядками листів Тараса Шевченка. Київ: Дніпро, 134 с.

Ляхова, Ж. (2006). Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини. *Слово і час*. No 6, С. 70–82.

483. Ляхова, Ж. (2001). Український лист Миколи Гоголя. *Слово і час*. No 12. С. 237–251.

Мазоха ,Г. (2005). Епістолярна спадщина і парадигми наукового дослідження. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка.* No 24. С. 88–92.

Мазоха, Г. (2006). Український письменницький епістолярій другої половини XX століття: жанрово-стильові модифікації. Київ: Міленіум, 344 с.

Назарук, М. (1994). Українська епістолярна проза кінця XVI – початку XVII ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 192 с.

Павлин, Н. (2005). Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярном умовленні: Дис…канд. філол. наук: 10.02.01. Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ, 229 с.

Пазинич, О. (2001). Функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування: Дис.. канд. філол. наук: 10.02.15. НАНУ Інституту української мови. Київ, 191 с.

Попов, П. (1960). Невідомі листи Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. Київ, 1960. 52 с.

Поповиһ, Л. (2000). Епистолярни дискурс украјинскоги српскогјезика. Белград: Филолоніка факультут у Белграду. 305 с.

Пустовіт, В. (2008). Проблеми націєтворення в мемуарному дискурсі вітчизняних письменників XIX століття. Луганськ : Знання. 284 с.

Пустовіт, В. (2019). Український письменницький епістолярій XIX ст. : відображення перебігу літературного процесу. Харків: Видавництво Іванченка І. С. 329 с.

Святовець, В. (1981). Епістолярна спадщина Лесі Українки. Київ: Вища школа. 184 с.

Ткачівський, В. (1993). Німецькомовна спадщина І. Франка та її домінантні риси. *Матеріали Другого Міжнародного конгресу україністів*. Львів, 1993. 22–28 серпня. С. 313–314.

Чемерисов, М. (1960). Термінологічна лексика в поезіях Т.Г. Шевченка. *Доповіді та повідомлення на конференції, присвяченій підсумкам наук.-досл. роботи за 1959 р*. Запоріжжя. С. 44–47.

Шерех, Ю. (1984). Кулішеві листи і Куліш у листах. *Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані*. Нью-Йорк-Торонто. С. 48–96.

Шерех, Ю. (1993). Третя сторожа: література, мистецтво, ідеологія. Київ, “Дніпро”. 590 с.

References:

Antonenko, S. (2000). Struktura pysem A. S. Pushkyna (lynhvostylystyka teksta) [The structure of A. S. Pushkin's letters (linguostylistics of the text)]. Kyiv: Znannia Ukrainy. Pp. 154 [in Ukrainian].

Balabushevich, T. & Berezovskij, I. Boryak, E. (1992). Specialnye istoricheskie discipliny: nauchnoe posobie [Special historical disciplines: scientific manual]. Kyiv. Pp. 324 [in Ukrainian].

Bohdan, S. (1977). Lyst yak osoblyvyi vyd komunikatyvnoi diialnosti [Letter as a special type of communicative activity]. *Problematic syntaxissues*. Chernivtsi: ChDU, pp. 157–163 [in Ukrainian].

Bondar, Yu. (2014). Lystuvannia Panteleimona Kulisha: tematychni aspekty ta zhanrovo-stylovi osoblyvosti [The correspondence of Panteleimon Kulish: thematic aspects and genre and stylistic features]. Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University, Vol. IV, pp. 258–272 [in Ukrainian].

Boriak, H. (2013). Do pytannia pro stan i perspektyvy rozvytku merezhevykh informatsiinykh resursiv sotsiohumanitarnykh nauk [On the question of the state and prospects for the development of network information resources of socio-humanitarian sciences.]. *Special historical disciplines: issues of theory and methodology. Electronic information resources. Collection of scientific works*, Vol, 21, pp. 9–25 [in Ukrainian].

Boriak, H. (2002). Elektronni arkhivni publikatsii v Interneti : problemy reprezentatsii informatsiinykh resursiv [Electronic archival publications on the Internet: problems of representing information resources]. *Archives of Ukraine*, Vol. 4–6, pp. 141–169 [in Ukrainian].

Boriak, H. (1995). Natsionalna arkhivna spadshchyna Ukrainy ta derzhavnyi reiestr «Arkheorhafichna ukrainika». Arkhivni dokumentalni resursy ta naukovo-informatsiini systemy [National Archival Heritage of Ukraine and the State Register "Archaeographic Ukrainians". Archival Documentary Resources and Scientific Information Systems]. Kyiv, Pp. 347 [in Ukrainian].

Vashkiv, L. (1998). Epistoliarna literaturna krytyka: stanovlennia, funktsii, v literaturnomu protsesi [Epistolary literary criticism: formation, functions, in the literary process]. Ternopil: Polihrafist, Pp. 135 [in Ukrainian].

Vietrov, O. (2004). Semantyka i yii funktsionalno-komunikatyvnyi aspekt etyketnykh odynyts v epistoliarnii spadshchyni ukrainskykh pysmennykiv XIX st. (Dys. kand. filol. Nauk) [Semantics and its functional-communicative aspect of etiquette units in the epistolary heritage of Ukrainian writers of the 19th century]. Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk. [in Ukrainian].

Voitsekhivska, I. & Liakhotskyi, V. (1998). Korotkyi istorychnyi narys [Brief historical sketch]. Kyyiv, Pp. 54 [in Ukrainian].

Halych, O. & Nazarets, V. Vasyliev, Ye. (2001). Teoriia literatury: pidruchnyk [Literary Theory: Textbook]. Kyyiv: Lybid, Pp. 488 [in Ukrainian].

Hanzha, S. (2017). Funktsiino-stylistychne spriamuvannia u vyvchenni frazeolohizmiv suchasnoi ukrainskoi movy [Functional-stylistic direction in the study of phraseological units of the modern Ukrainian language]. *Ukrainian meaning*, Vol. 2017, Pp. 190–199 [in Ukrainian].

Ilkiv, A. (2016). Intymnyi dyskurs pysmennytskoho epistoliariiu druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. (Dys. na zdobuttia nauk. stupenia d. filol. Nauk.) [Intimate discourse of the writer's epistolary of the second half of the 19th – early 20th centuries]. Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Dudko, V. (2009). Kulish i Turhenyev [Kulish and Turgenev]. *Panteleimon Kulish: Writer, Philosopher, Citizen.* Khronika-2000, Vol. 78, Pp. 431–458 [in Ukrainian].

Dudko, V. (1997). Stattya Panteleymona Kupisha «Polyakam ob ukrayntsakh» u konteksti polemik «Osnovy» z natsionalnoyi problematyky [Panteleimon Kupish's article "To the Poles about Ukrainians" in the context of the "Osnova" polemics on national issues]. *National Idea and National Identity in the Mass Media: Assimilation or Integration into Multinational Societies of Central and Eastern Europe.* Kyyiv: Doslidnytskyy tsent istoriyi ukrayinskoyi presy, Fond «Vidrodzhennya», Pp. 64–68 [in Ukrainian].

Dudko, V. (1989). Epistolyarnoe nasledie ukrainskih pisateley-realistov kontsa XIX – nachala XX veka v kontekste ukrainsko-russkih vzaimosvyazey [Epistolary heritage of Ukrainian realist writers of the late 19th – early 20th centuries in the context of Ukrainian-Russian relatio]. Avtoref. diss. na soiskanie nauch. step. kand. filol. nauk: Institut zarubejnoy literaturyi im. A. M. Gorkogo, Moskva [in Ukrainian].

Zabiyaka, I. (2002). Epistolyarna spadshchyna Vasylya Horlenka [The epistolary legacy of Vasyl Horlenko]. Kyyiv: VPTs «Kyyivskyy universytet», pp. 247 [in Ukrainian].

Kotsyubynska, M. (2001). Zafiksovane i netlinne: Rozdumy pro epistolyarnu tvorchist [Fixed and imperishable: Reflections on epistolary creativity]. Kyyiv: Dukh i Litera; Kharkiv, pp. 293 [in Ukrainian].

Kotsyubynska, M. (2009). Lysty i lyudy. Rozdumy pro epistolyarnu tvorchist [Letters and People. Reflections on Epistolary Creativity]. Kyyiv: Dukh i literatura, pp. 582 [in Ukrainian].

Kuzmenko, V. (2009). Epistolyarna literatura, Epistolyariy [Epistolary literature, Epistolary]. Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny. NAN Ukrayiny, NTSh. Kyyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrayiny. Retrieved from: https://esu.com.ua/article-17943

Kuzmenko, V. (1999). Zakhyst pered zakhystom. Pysmennytskyy epistolyariy v ukrayinskomu literaturnomu protsesi 20–50-kh rr. XX st. [Defense before defense. Writers' epistolary in the Ukrainian literary process of the 1920s–1950s.]. *Slovo i chas*, Vol. 2., Pp. 57–59 [in Ukrainian].

Kuzmenko, V. (2016). Pysmennytskyy epistolyariy v ukrayinskomu literaturnomu protsesi 20–50-kh rr. XX st. [Writer's epistolary in the Ukrainian literary process of the 1920s–1950s.]. Kyyiv: Alfa-M, pp. 352 [in Ukrainian].

Kuzmenko, V. (2018). U vsesviti slova: literaturno-krytychni studiyi [In the universe of words: literary and critical studies]. Kyyiv: Druhe dykhannya, pp. 684 [in Ukrainian].

Kurylo, L. (2006). Epistolyariy Olesya Honcharuka i tvorcha indyvidualnist pysmennyka [Oles Honcharuk's Epistolary and the Writer's Creative Individuality]. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. Luhanckyy natsionalnyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. Luhansk [in Ukrainian].

Lushpynska, L. (2000). Problemy normalizatsiyi ukrayinskoyi literaturnoyi movy v epistolyariyi druhoyi polovyny XIX – pochatku XX stolittya [Problems of normalization of the Ukrainian literary language in epistolary literature of the second half of the 19th and early 20th centuries]. Dys.. kand. filol. nauk : 10.02.01. Ternopilskyy pedahohichnyy instytut. Ternopil [in Ukrainian].

Lyakhova, Zh. (2008). Epistolyariy Mykoly Hoholya yak khudozhnye samorozkryttya osobystosti v doslidzhennyakh P. Kulisha [Nikolai Gogol's Epistolary as Artistic Self-Disclosure of Personality in the Research of P. Kulish]. *Literatura ta kultura Polissya*, Vol. 35, Pp. 35–64 [in Ukrainian].

Lyakhova, Zh. (1984). Za ryadkamy lystiv Tarasa Shevchenka [Through the lines of Taras Shevchenko's letters]. Kyyiv: Dnipro, pp. 134 [in Ukrainian].

Lyakhova, Zh. (2006). Istoriya ukrayinskoyi epistolohiyi: doslidzhennya ta vydannya epistolyarnoyi spadshchyny [History of Ukrainian Epistology: Research and Publication of Epistolary Heritage]. *Slovo i chas*, Vol. 6, Pp. 70–82 [in Ukrainian].

Lyakhova, Zh. (2001). Ukrayinskyy lyst Mykoly Hoholya [Ukrainian letter by Nikolai Gogol]. *Slovo i chas*, Vol. 12., Pp. 237–251 [in Ukrainian].

Mazokha ,H. (2005). Epistolyarna spadshchyna i paradyhmy naukovoho doslidzhennya [Epistolary heritage and paradigms of scientific research]. *VISNYK Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, Vol. 24, Pp. 88–92 [in Ukrainian].

Mazokha, H. (2006). Ukrayinskyy pysmennytskyy epistolyariy druhoyi polovyny XXstolittya: zhanrovo-stylovi modyfikatsiyi [Ukrainian Writers' Epistolary of the Second Half of the 20th Century: Genre-Style Modifications]. Kyyiv: Milenium, pp. 344 [in Ukrainian].

Nazaruk, M. (1994). Ukrayinska epistolyarna proza kintsya XVI – pochatku XVII st. [Ukrainian epistolary prose of the late 16th – early 17th centuries] Dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. NAN Ukrayiny, Instytut literatury im. T. H. Shevchenka. Kyyiv [in Ukrainian].

Pavlyn, N. (2005). Typolohiya dyskursyvnykh odynyts v ukrayinskomu epistolyarnom umovlenni [Typology of discursive units in Ukrainian epistolary speech]. Dys. kand. filol. nauk: Berdyanskyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet. Berdyansk [in Ukrainian].

Pazynych, O. (2001). Funktsionalno-strukturni osoblyvosti tekstiv dyplomatychnoho lystuvannya [Functional and structural features of diplomatic correspondence texts]. Dys.. kand. filol. Nauk. NANU Instytutu ukrayinskoyi movy. Kyyiv [in Ukrainian].

Popov, P. (1960). Nevidomi lysty H. F. Kvitky-Osnovyanenka [Unknown letters of G. F. Kvitka-Osnovyanenko]. Kyyiv, 1960, pp. 52 [in Ukrainian].

Popovyh, L. (2000). Epistolary discourse of the Ukrainian and Serbian languages. Belgrade: Faculty of Philology in Belgrade, pp. 305.

Pustovit, V. (2008). Problemy natsiyetvorennya v memuarnomu dyskursi vitchyznyanykh pysmennykiv XIX stolittya [Problems of nation-building in the memoir discourse of Ukrainian writers of the 19th century]. Luhansk : Znannya, pp. 284 [in Ukrainian].

Pustovit, V. (2019). Ukrayinskyy pysmennytskyy epistolyariy XIX st. : vidobrazhennya perebihu literaturnoho protsesu [Ukrainian Writers' Epistolary of the 19th Century: A Reflection of the Literary Process]. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I. S., pp. 329 [in Ukrainian].

Svyatovets, V. (1981). Epistolyarna spadshchyna Lesi Ukrayinky [Lesia Ukrainka's Epistolary Legacy]. Kyyiv: Vyshcha shkola, pp. 184 [in Ukrainian].

Tkachivskyy, V. (1993). Nimetskomovna spadshchyna I. Franka ta yiyi dominantni rysy [The German-language legacy of I. Franko and its dominant features]. *Materialy Druhoho Mizhnarodnoho konhresu ukrayinistiv.* Lviv, Pp. 313–314 [in Ukrainian].

Chemerysov, M. (1960). Terminolohichna leksyka v poeziyakh T.H. Shevchenka [Terminological vocabulary in the poems of Taras Shevchenko]. *Dopovidi ta povidomlennya na konferentsiyi, prysvyacheniy pidsumkam nauk.-dosl. roboty za 1959 r.* Zaporizhzhya, Pp. 44–47 [in Ukrainian].

Sherekh, Yu. (1984). Kulishevi lysty i Kulish u lystakh [Kulish letters and Kulish in letters]. *Vybrani lysty Panteleymona Kulisha ukrayinskoyu movoyu pysani.* Nyu-York-Toronto, Pp. 48–96 [in Ukrainian].

Sherekh, Yu. (1993). Tretya storozha: literatura, mystetstvo, ideolohiya [The third guard: literature, art, ideology]. Kyiv, “Dnipro”, pp. 590 [in Ukrainian].